

gačne odgovore od Renana, kaže misel Alberta Einsteina, ki je za svobodomiselstvo 20. stoletja še posebej reprezentativna, obenem pa v primerjavi z Renanom lahko pokaže, kako so se v tem stoletju spremenili svobodomiselni modeli prejšnjega časa in kakšne možnosti izhajajo iz njih tudi za presojo svobodomiselnega modela, ki se je uveljavil v slovenskem kulturnem razvoju.

(Nadaljevanje prihodnjič)

Intervju Sodobnosti: Miloš Mikeln

Miloš Mikeln, ugledni, a še »nenagrajeni satirik«, je avtor cele vrste humornih iger, v katerih razgalja mnoge družbene, politične, ekonomske in kulturne zagate in stranpoti v naših razmerah; v proznih besedilih, ki jih je izdajal nekako »vzporedno«, obravnava podobno tematiko s prav tako kritičnim odnosom do sveta, ki ga opisuje.

Tale (pismeni) dialog z njim je prvotno imel namen obseči vsaj nekatere osrednje motivne prvine njegovega pisanja in morda še kaj specifično »literarnega« (in zakaj ne) tudi zasebnega; a se je pripetilo, da je dialog kmalu zavil nekoliko stran od načrta — verjetno pa to ni bilo naključje ali kaj podobnega. Najbrž pač Mikeln laže in raje govori o zadevah, ki ne prizadevajo samo njega, temveč domnevno mnogo ljudi, in so pretežno tisto, kar se z njegovimi besedami imenuje »aktualna družbena problematika«. Torej se je pričujoči dvogovor pretežno sukal v zarisu te »problematike«, čeprav je tudi res, da je kdaj pa kdaj zdrknil čeznjo.

Miloš Mikeln je v svoji dosedanji »karieri« opravljal mnoge, če se lahko zapiše, kulturne in druge funkcije: bil je (ob drugem) glavni urednik Ljubljanskega dnevnika, urednik v Delu, direktor MGL, direktor Cankarjeve založbe, nekaj časa Pavlihe.

Vsaj na začetku svoje književniške poti je dramatisiral več slovenskih del. Nekaj naslovov njegovih dramskih tekstov, komedij, kabaretov ipd.: Golobje miru (1960 — letnica uprizoritve), Inventura 65 (1966), $2 \times 2 = 5$ (1968), Stalinovi zdravniki (1972), Zaradi inventure odprto (1976), Direktni prenos (1981), Mor. pol. kvalif. tov. Gubca (1983). Humorna proza oziroma šaljivi potopis: Jugoslavija za začetnike (izšlo 1967). Kako se je naša dolina privadila svobodi (1973), Adolfa Hitlerja tretja svetovna vojna ali vladanje za začetnike (1981). Zgodovinsko publicistično besedilo: Pekel 1941 (1981).

Opravljali ste razne posle in književna ter gledališka početja, zdaj pa ste se nenadoma odločili (spet) postati književnik v svobodnem poklicu. Katere puške ste vrgli v koruzo?

Koruzo je predraga, da bi mendrali po njej, ne smemo metati pušk v koruzo. Nobene nisem odvrigel, jih imam še vse, so dobro naoljene in tudi municije mi ne manjka.

Nekje ste dejali, da ste (bili) sobotni oziroma nedeljski pisatelj. Kaj zdaj vikendi počnejo brez vas, ko je očitno, da pišete ob pravih delavnikih in ste ob koncu tedna utrujeni?

Prostih dni nimam ne več ne manj kot prej, le ta razlika je, da si jih do- ločam sam, pa še to ne vedno. Táko »splošno pisateljstvo« je treba eksaktno menažirati, v tem pogledu se nič ne razlikuje od kake druge obrti, in to je treba pač početi ob tistih dneh in urah, ko urađujejo založbe, gledališča, Cankarjev dom . . .

Znano mi je, da ste si »v starih, dobrih časih« na raznih sejah zapiso- vali »razne slabosti in neumnosti«, ki ste jih tam slišali, in jih potlej s pri- dom vgrajevali v svoja dela. Skrbi me, kam se zdaj nateka to gradivo? Vam ga kdo dobavlja, saj zdaj najbrž nimate več toliko sej . . .?

Kaj bi vas skrbelo, kam se nateka to gradivo, le odprite časopis, pri katerem delate: dnevno nam dobavlja izobilje vsakršnih neumnosti.

Ampak, tudi vi ste ga nekoč urejali?

Isto, kar sem jaz slišal tam, »na raznih sejah«, slišijo tudi vaši poro- čevalci, tako je bil mišljen ta odgovor.

Ali je dramski tekst z naslovom . . . kako se že glasi . . . »Mor. pol. in gor pa dol tov. Gubec« zadnji imel srečo, da je nastal kot stranski produkt sejnega obratovanja oziroma debatiranja?

Najbrž ne. Skoraj gotovo bom še pisal podobne tekste.

Pravzaprav sem od nekdaj želel pisati preproste zgodbe o preprostih ljudeh. Pa je od mojih iger taka samo komedija o Petru Šemi, uprizorjena v Celju in na Sterijevem pozorju pred sedemindvajsetimi leti, od proze ve-

sela povest Kako se je naša dolina privadila svobodi. V vsem drugem pisanju me je zaneslo v aktualno družbeno problematiko — ni ravno lep ta udomačeni izraz. Pač ni vse udomačeno tudi lepo, nasprotno, mnogo ne-lepega je udomačeno.

Torej sem moralist? Najbrž, drugače bi ne bil satirik in dokumentarist. Če bi pisal preproste zgodbe, sem mislil, bi laže živel. Pisatelj namreč živi naporno. Še ko leže, ga že napol v spanju obsede misel, metafora, pa mora vstati in jo zapisati, drugače bo ob spanec. Kaj šele čez dan, stalno mu v možganski skorji melje neusmiljen mlin, ki razstavlja v sestavne dele sebe, druge ljudi, pojave tega sveta in jih na novo sestavlja v višjo resnico o sebi, ljudeh, svetu, odslikano z metaforo oziroma pri satiriku satirično inverzijo. To je naporno. Ampak, če bi pisal preproste zgodbe, bi kaj laže živel? Potem bi me enako intenzivno obsedle in prizadele nejavne, zasebne človeške usode? Navsezadnje ima tudi javni človek zasebno usodo, čeprav mene zanima bolj njen javni del? Kaj jaz vem. Sem si pač mlad fant želel biti med Andraževimi mesečevimi žveglaci iz Belih vod, zelo rad imam ta Borov tekst, po krivici pozabljen — pa je življenje nanese, da trobim v krilovko, fligelhorn rečejo stari plehmuzikanti. No, nekdo mora početi tudi to.

Nekje sem bral, da je vaša pot v lastno dramatiko vodila prek dramatizacije raznih proznih pripovedi. Vendar domnevam, da predelovanje proze v drame ni mogla biti edina vzmet za pisanje izvirne dramatike. Kajti poznamo več dramatizatorjev, ki pri tem vztrajajo kar ves svoj zlati vek. Kaj vas je pravzaprav zapeljalo?

Najbrž taisto nagnjenje k »aktualni družbeni problematiki«. Gledališče je pač, vsaj s takimi teksti, kakršne jaz pišem, najbolj »aktualno« in najbolj »družbeno«, živi kontakt s publiko to prinese.

V zvezi z dramtiziranjem se mi zdi zapeljiva vaša izjava, da se spleča dramatizirati slabe, ne dobre pripovedi, le da imajo v redu zgodbo. Ker imamo v slovenski literaturi več slabe kot dobre proze, vas vprašam, ali ne bi kazalo to slabo prozo preobraziti v dobro dramatiko?

Seveda bi. Zadrega je samo v tem, da je za prenos slabe proze v dobro igro potreben dober dramatik. Kakor je za dobro prozo potreben dober prozaist. Shakespeara nihče ne vpraša, odkod je jemal svoje snovi. Težava je edino v tem, da je Shakespeare odločno manj kot Mikelinov.

Napisali ste Jugoslavijo za začetnike — a tudi Vladanje za začetnike. Zakaj se toliko posvečate začetnikom? V vladanju ta čas že vendar nimamo toliko začetnikov?

Ta naslov, Vladanje za začetnike, je duhovito komentiral eden naših funkcionarjev. Zabavljajš, je rekel, spet zabavljajš, kar daj, nas to ne prizadene, nas se to ne tiče, Vladanje za začetnike, kje pa vidiš v naši vladi kakega začetnika, vsi smo pri tem poslu že štirideset let.

Tovariša Stalina imate za nesprejemljiv stvor v sodobni civilizaciji. A nekoč ste mi dejali, da se iz njega vendarle ne morete norčevati, da pa vam

bo morda ravno (tedanji) najin pogovor pomagal, da prispete do satire na tov. Džugašvilija. Kako daleč ste . . . ?

Ni nestvor ne nesprejemljiv. V zgodovini ni nestvorov ali nesprejemljivih ljudi ali pojavov. Nekoristno moraliziranje, če bi tako mislili. Satire na Džugašvilija pa najbrž nikoli ne bom mogel napisati. Še Napoleon je po dvesto letih samo v tretjini smešen, v drugi tretjini junak in v tretji nerazumljiv, čudijo se mu. Je že res, kdor se dosti ukvarja z zgodovino, postane po malem cinik, in jaz se, ampak ne vem, če bom kdaj zadosti cinika, da bi napisal satiro na stalinizem. Čakajte, da se popravim: priti bi morali zelo hudi časi, da bi lahko napisal satiro na stalinizem. Priti bi moral krvav stalinizem, da bi ga mogel prenašati edino s krvavim cinizmom, potem bi lahko napisal satiro nanj — ampak to bi bilo popolnoma zasebno dejanje, objaviti ga seveda ne bi mogel.

O Džugašviliju pa sem pravkar napisal še igro Džugašvilijeva smrt. Ni drama. Politično informativno gledališče, bi rajši rekel. Ne zgražam se, nisem ogorčen, ne obtožujem z dvignjenim prstom, samo informiram. Mislim, da Džugašvili ni samo zame ena najzanimivejših javnih oseb v zgodovini in da bodo ljudje to igro želeli gledati.

Ta čas smo sredi tretjega povojnega vala večjega zanimanja za stalinizem. Prvi je bil v začetku petdesetih let, po informbiroju. Takrat so izhajale brošure z neselektivno in tudi nekritično napaberkovanimi »razkritji« in »razkrinkavanjem« stalinizma, razumljivo, globlja analiza še ni bila možna. Tistemu prvemu valu je potem sledilo preimenovanje komunistične partije Jugoslavije v zvezo komunistov, če omeniva samo to zunanje znamenje globokih sprememb: samoupravljanje, slovo od kolhozov pa od drugih stalinističnih potez v javnem življenju, neuvršenost in tako dalje. Drugi val zanimanja za stalinizem je bil sredi šestdesetih let. Sledila je gospodarska reforma 1965, odstranitev Rankovića, kar je samo sinonim za konec nadsuverenosti policije, konec njene vloge samostojne sile v družbi. Potemtakem je sedanje široko novo zanimanje za fenomen stalinizma dobro znamenje, da bomo spet naredili dober korak naprej, da se družbena in moralna kriza, ki se je bila začela z nedorečeno in neprebavljeno reformo 1965, bliža koncu?

No, leta 1965 sem napisal Stalinove zdravnike, leta 1984 pa Džugašvilijevo smrt. Zdaj lahko rečete, da sem dežurni bolničar za stalinizem, če hočete. Zdravniki so bili objavljeni v Sodobnosti 1966, na uprizoritev so čakali do 1972. Letos sem ponudil Džugašvilijevo smrt v natis Cankarjevi založbi skupaj z drugimi politično informativnimi ter satiričnimi igrami pod skupnim naslovom Politično gledališče, v uprizoritev pa ljubljanski Drami.

Stalin in stalinizem vam očitno ne dasta miru — zapišite še kaj o njima za današnjo rabo!

Zadnje čase je pri nas moderno, da eni govorijo o stalinizmu v današnji Jugoslaviji, drugi pa, da je vse današnje razglabljanje o stalinizmu v bistvu voda na mlin protikomunistični propagandi. Prvi nimajo pojma, o čem govorijo. Drugi ga pa, brez skrbi, imajo, vprašanje je samo, ali se ne morejo posloviti od starih kominternskih parol in so nevede — ali pa vedo, za kaj gre in so po preudarku — v službi današnjih »kominternskih« potreb.

Ko so v Moskvi pred leti prekinili kratkotrajni obračun s stalinizmom in ga, komaj dobro začetega, za daljši čas odložili, je bilo vsemu svetu jasno,

da se je to zgodilo iz notranjih potreb. Morajo vedeti, da s stalinističnim bremenom na hrbtu komunistično gibanje drugod po svetu nima možnosti razvoja, torej to zavestno jemljejo v zakup. »Z izgovorom, da kritizirajo Stalina in ‚stalinizem‘, kopicijo izmišljotine in obrekovanja na račun zgodovine socialistične izgradnje . . . — . . . sovražne ali pa naivno nevedne izmišljotine, po katerih naj bi Stalinovo delovanje ‚popačilo‘ družbeni razvoj ali pa naj bi pomenilo prehajanje partije od marksizma-leninizma k nekemu ‚stalinizmu‘, ki ga nikoli ni bilo.« Dobesedni citat iz moskovskega Komunističnega izpred nekaj let, še danes polno veljaven.

Mislím, da v Sovjetski zvezi resnično ogromna večina ljudi, ne le komunistov, temveč tudi navadnih ljudi, državljanov, vidi Stalina kot velikanško goro z dvema vrhovoma, v enem se je nakopičilo dobro, v drugem vrhu zlo, ampak prvo ni moč ločiti od drugega, kajti gora je iz enega kosa.

Vzhodnjaško-bizantinski miselni svet vsemogočnosti države in njenega vrhovnega reprezentanta ter nepomembnosti, nemoči, nevrednosti posameznega človeka-podložnika. Ta miselni svet bi se lahko spremenil, ker izvira iz njih, šele po temeljiti spremembi družbeno-ekonomskih odnosov. Lenin je govoril o taki spremembi, ki »bo izruvala s koreninami vred vse aziatske, podložne poteze iz življenja«, ampak očitno celo tak prevrat, kot je bilo leto 1917 in leta po njem, ni bil dovolj, potrebne so nadaljnje razvojne stopnje, ki jih stalinizem ni mogel prinesiti, ker je bil v tem smislu kontrarevolucionaren.

Kaj je stalinizem — ne vem, če je to mogoče na kratko definirati. Birokratsko-etatična deformacija socializma. Totalno nasilje, uporabljeno tudi po revoluciji kot orodje za discipliniranje lastnega zmagovitega razreda, za njegovo podreditev avtoritarni oblasti. Aziatska despotska poneverba zahodnoevropske svobodnjaške ideje komunizma. Hegemonizem v mednarodnem komunističnem gibanju, ki je zlorabil geslo o bratstvu proletarcev vseh dežel in ga spremenil v njegovo nasprotje. Vse to so samo delni opisi, bolj ali manj emocionalni in s tem manj ali bolj eksaktni. Ker se ni godil samo v ZSSR, bi ga mogoče najkrajše opisali takole: porevolucijska diktatura, ki so jo za obrambo revolucije pred notranjimi in zunanji sovražniki uporabile komunistične partije za krajši ali daljši čas, pod neposrednim vodstvom stalinskega vodstva Sovjetske zveze ali posrednim vplivom stalinistične poneverbe marksizma, v vseh deželah, kjer je sredi našega stoletja zmagala socialistična revolucija. No, tudi ta definicija je samo delna in zato nepopolna.

Zdaj nekateri pri nas razglašajo Lenina za očeta stalinizma in doživljajo, seveda, ogorčene ugovore. To je irelevantna diskusija, ker teze ni moč ne dokazati ne ovreči. Namreč, ni zadosti citirati Lenina ali zapisnike kongresov ruske socialne demokracije 1903 in 1905 in nadalje, ko se je dokončno izoblikoval leninski model revolucionarne partije in načrt za revolucijo ter porevolucionarno diktaturo proletariata. To ni zadosti, ker je bil Lenin ne le teoretik, temveč tudi pragmatik, sposoben dramatičnih političnih preokretov, ne da bi bil izgubil svoj cilj izpred oči. Tito mu je bil v tem drugem podoben. Kakšne oblike bi bila dobila diktatura proletariata »v pogojih kapitalistične obkolitve« pod Leninovim vodstvom s Trockim, Zinovjevim, Kamenjevim, Stalinom in še kom, je nekoristno ugibanje. Take kot pod Stalinovim brez vseh teh gotovo ne. Za primer in okus ilustrativna Leninova opomba o nekom drugem, o Buharinu, zapisana 1918: »Dal se je zavesti v svoji

levi norosti v nesmiselne skrajnosti.« No, vidite Lenina. Saj veste, da je Stalin pozneje obtožil Buharina »desne norosti«. Kot rečeno, nekoristno ugibanje, in tudi Leninova porevolucijska praksa, Kronstadt in tako dalje ne razbistre tega ugibanja. Za primer: kdo bi si upal iz Leninovih teoretičnih del napovedati NEP, čeprav se seveda post festum tudi to da, ampak verodostojno ni. Po tej metodi lahko za očeta stalinizma razglasimo tudi Nikolaja II. in za deda Aleksandra III., ker je brez dvoma v tradicionalni ruski avtokraciji ena od bistvenih korenin stalinizma. Leninizem je teorija in praksa uspešne proletarske revolucije.

Poznejši razvoj Sovjetske zveze pa je podtaknil na Leninov konto Stalin sam in svet mu je večidel nasedel. Tisti, ki se zdaj tu pripravajo o tem, ali je Lenin oče stalinizma ali ne, speljujejo bistvo razprave na slepi tir. Če nevede in iz neobveščenosti, naj jim bo, če pa hoté, potem ali iz protikomunistične ihte ali pa iz kominternske miselnosti, nasedanja Stalinu.

V bistvu pa gre za to — mnogo sem razmišljal, zakaj mi Stalin ne da miru — dokler stalinizem ni postavljen v zgodovini komunističnega gibanja na mesto, ki mu edino gre, se ne moremo pošteno in z mirno vestjo imenovati komuniste. Če kje drugje morejo, prosim, njihova stvar, ampak tu v Evropi se ne moremo. Tu je to stvar dobrega imena, osebne dobre vesti in osebnega dobrega imena, odtod ta osebna ihta. Iz teh krajev tu izvira Marsova misel, iz najbolj razvitega dela tedanjega sveta, zemljevid srednje in zahodne Evrope je ja tako majhen, da so vse to eni kraji, in ta misel ni padla z neba, temveč se je razvila iz kulturnih tradicij te civilizacije, in tedanja tukajšnja relativna, pozor, relativna svobodnost Marxu ni bila dovolj dobra, hotel je je več in za vse in vsakogar, zato, če hoče svet učiti komunizma kdo od tam, kjer ima danes delavec manj svobode, kakor je je imel Marx tu pred 150 leti — potem, če se ta imenuje komunist, se moramo mi drugače imenovati, recimo vsaj evrokomunisti.

To ni kaka evrocentrična oholost. To je marksistična primerjava družbeno ekonomskih odnosov, stopnje njihove razvitosti, in iz tega izhajajoče politične misli, morale, prakse.

Za to gre, da komunisti moje generacije, ki se danes že počasi pripravljajo na odhod v pokoj, ne moremo nositi tako umazanega imena, treba ga je očistiti, odtod ta osebna strast po dokončnem obračunu s stalinizmom. Če je to revizionizem, prosim. Če je to reformatorstvo, prosim, mogoče je vsa strašna ihta reformatorjev prav tako samo zaradi dobrega imena, da se ne moreš imenovati to isto kakor ona baraba tam, ki za zveličanje duše peče ljudi na ognju ali jih za njihovo svobodo in družbeno srečo zapre v lager in tam pobije. To ni noben razočarani idealizem, ker se mladeničem obljubljeni nebesa zrelim možem niso uresničila, ne, ni to. Nismo pričakovali nebes na zemlji. Reformacija pa smo, po stalinističnem srednjem veku, pričakovali. Ne samo za nas, tudi za mlajše generacije, zanje še bolj, je potrebno to očiščenje, to osnaženje ideje, življenjsko je potrebno. Moč reformacije. Kak vzpon prinese reformacija, nov zalet, novo moč za odkrivanje neznanih prostranstev, duhovno in gospodarsko moč, mornarji se dvignejo na neznane poti, novi svetovi se odpirajo. Kdor pa tudi potem noče razumeti, naj bere in posluša in potem še enkrat premisli. Kdor pa tudi potem noče razumeti, naj se sprijazni s tem, da ga imamo za potuhnjenega stalinista, da nočemo imeti opravka z njim, nočemo biti prišteti med njegove, med iste, ga ne maramo med sabo, zaradi duhovne higiene, zaradi politične higiene.

Bo kdo rekel, kaj se pa ta toliko razburja, kdo mu pa kaj hoče. Prav. Če mi nihče nič noče, prav, saj samo to bi rad. Da pišemo o teh rečeh, da je to objavljeno in uprizorjeno, da imajo ljudje, ki jih to prav tako zanima in boli, vidim, da jih ni malo, možnost to brati in videti. Prav.

Vrniva se spet domov, kar najbolj k nam . . . Ali je pri nas stalinizem? Ali ga ni? Ali je le nekaj časa bil?

Stalinizem je cel določen sistem družbenoekonomskih in političnih odnosov, takega pa pri nas ni. Kolikor ga je bilo v »vojnem komunizmu« ali »državnem kapitalizmu« prvih let avnojske Jugoslavije, je postopno izrinjen, odstranjen iz našega družbenega sistema. Stalinisti pa tu in tam, bolj ali manj potuhnjeni, so — pogojno. V tem smislu pogojno, da včasih tako imenujemo določene težnje in njihove nosilce, čeprav gre v resnici za nekaj drugega.

Seveda noben družben ali zgodovinski pojav ne nastopi določenega dne ob določeni uri in tudi ne izgine na uro in dan. Tudi naš stalinizem ni, vendar gre danes za drugo.

V vsaki družbi so zmerom različne težnje in tudi bolj ali manj organizirano izražene, in ena od njih je, vedno in povsod jo imajo in imamo, politika močne oblasti in šibkega podložnika. V različnih družbenih ureditvah in različnih časih, civilizacijah, tradicijah, ima taka politika različna imena. Pri nas jo zaradi nepozabnega Stalina in stalinizma dostikrat imenujejo stalinistično. Čeprav je vsemogočna oblast in brezpravni podložnik ena od sestavin stalinizma, ima taka politika danes pri nas svoje korenine in oporo drugje, ne v stalinizmu, zato jo imenujemo drugače. Tradicija in miselni svet, iz katerih izhaja, je za ene v državi bizantinizem, za druge puritanistični funkcionalizem. To dvoje si je seveda med seboj diametralno nasprotno in ta nasprotja lepo vidimo vsak dan. Družbenoekonomska opora te politike je politično-etatiistični kapitalizem, svojevrstna oblika državnega kapitalizma v pogojih družbene lastnine proizvodjalnih sredstev. Koliko je to zdaj v naši zelo različno razviti državi v kakem okolju prisotno ali ne, kje bolj, kje manj, toliko več ali manj moči in vpliva ima pri nas tako imenovana politika močne roke, kakor se običajno imenuje, zelo nenatančno, kajti močna roka je lahko naseljena na zelo različnih krajih politične pokrajine, zelo levo ali zelo desno ali v sredini, na primer. Vse to pa je čisto nekaj drugega kot stalinizem. Tole je postal pa zelo političen pogovor.

Adolfova tretja svetovna vojna ali Vladanje za začetnike ali Ena najboljših povojnih satiričnih knjig pri nas je nenavadna knjiga . . . Neki kritik je ob njej objavil, da zapiski, ki si jih v njej ob Adolfu dela neki njegov gospod, »postanejo biblični priročnik dogmatske samovzgoje v fanatizmu in norosti«. Postavljam, da je imel prav tisti, ki vam je rekel, da se ti zapiski in samovzgoja nas sploh ne tičejo?!

Odgovoril je na satiro z duhovito domislico in pri tem seveda vedel, kar ve tudi vsak bralec tiste knjige, da je Hitler tam zelo postranska oseba. Kajpada nisem pisal knjige o Hitlerju, temveč o nas. Govori sama zase in nima smisla, da jo razlagam. Zanj ne bom dobil nagrade, sumljiv satirik, kdor bi jo dobil — da je bila dokaj hitro razprodana, čeprav natisnjena samo

v 800 izvodih, pa tudi nekaj pomeni. Tista reakcija nanjo pa mi pove, eppur si muove naša demokracija.

Demokracija, tega pa ni v tisti knjigi in je mogoče vredno posebej povedati, ni v skrinjo zaklenjeno bogastvo, ključ od skrinje pa ima na primer tu v Sloveniji pet ljudi, in če so uvidevni in če jih znamo pregovoriti, jo bodo odpri in demokracija bo tu. Demokracija je dolg in naporen proces, rastlina, ki dobiva hrano ali pa strup iz mnogih žil in žilic. Njene meje so se v civilizaciji, ki ji pripadamo, širile in ožile, samo naše stoletje pogledimo, kako dramatične premike meja demokracije je doživljal svet in mi z njim. Med pisatelji so raziskovalci teh meja najprej satiriki. Vedno znova prodiramo v dotlej neznane in nenaseljene pokrajine, izpostavljeni nevarnostim divjine. Vendar nas klic divjine vabi tja, v nevarnosti. Klic divjine, no.

Pred nedavnim ste imeli spor (afero?) s Pavliho, od katerega ste se ne pričakovano hitro detaširali. Zakaj ste šli k Pavlihi in od njega odšli? Zakaj ne ostali kakšnih deset let?

Leto dni pri Pavlihi je zelo živahno poglavje v mojem, no ja, tudi sicer ne ravno dolgočasnem življenju.

Leta 1982 sem se po treh mandatih in dvanajstih letih direktorovanja v Cankarjevi založbi odločil, da ne kandidiram še četrtič. Predolgo na takem mestu ni dobro biti, človeku zmanjka pobud, zamisli, energije. Nagovarjali so me, naj ostanem, potem mi pa dodelili uredniško delo, ki sem si ga želel, in pripravljaj sem se na nov posel.

Takrat me je srečal v Gradišču Pavlihov karikaturist Bine Rogelj in mi predlagal, naj pridem k njim za direktorja in glavnega urednika, ker gre do tedanja, Ludvik Burger, v pokoj.

Zdaj moram še za dvanajst let nazaj, v leto 1970. Odslužil sem bil štiritletni mandat v Mestnem gledališču, in ko se je razvedelo, da v MGL ne bom več kandidiral, me je Jule Vrbič, dolgoletna glava Pavlihe, povabil, naj pridem tja. Obljubil sem mu, da pridem, ko bo zadeva aktualna. Ampak potem sem seveda malo povpraševal o razmerah v hiši in videl, da v Pavlihi spet enkrat živijo v obilju raznovrstnih preprirov in intrig. Obenem pa so prav takrat prišli k meni iz Cankarjeve založbe s povabilom, naj pridem k njim. Pa sem Juletu povedal, da sem si premislil. Bila sva dolga leta dobra prijatelja, ampak tisto mi je zelo zameril: »Baraba, si me na šajbo vrgel.« Še danes ga vidim in slišim, stala sva pred pošto in gledala po Čopovi, takrat je še avtobus vozil po njej, ampak prav tista leta smo jo temeljito spremenili, porušili smo vrsto nizkih hiš ob njej in zgradili novo Mestno gledališče.

Najbrž je bil Jule Vrbič tisti podzavestni razlog, ki me je toliko pozneje, za novo leto 1983 spravil k Pavlihi. Svoje delovne knjižice nisem nikoli ne ponudil ne vzel samo z razumom, zmerom mora biti še kaj zraven. Oh, Jule moj.

No, podjetje je dobro utečeno razen tednika Pavliha, ki ga je zaradi nizke naklade zdelovala izguba. Prinašal je dosti dobrih in ostrih bodic, obenem pa mnogo preveč prazne slame in raznovrstnih neokusnosti. To sem povedal urednikom sprva najbrž preveč strpno, da niso resno vzeli, potem, ko dolge demokratske debate niso nič pomagale, pa najbrž preveč naravnost, da so nekateri začeli nositi zameri na kup. Če hočemo uspešno gojiti to prvo, ostro satiro, ki jo je pač v vseh časih in krajih treba braniti pred

vplivnimi ozkosrčneži, moramo imeti čist hrbet in se iznebiti tega drugega, čenč, sem rekel. In vztrajal pri tem. Odgovornemu uredniku Pavlihe Bogdanu Novaku, če ta koga dobi v želodec, gorje mu, se je to zdelo podcenjevanje njegovega dela in je odklonil vse moje pripombe. In vztrajal pri tem.

Prav tedaj so v Domu tiska in barometru slovenskega tiska sklenili spet enkrat narisati nov sedežni red v uredništvu tednika Teleks, ki se je zameril s preveč odkritim pisanjem o naših tegobah. Zamenjali so urednike, no, mogoče samo zaradi republiškega ključa: pri nas se vse godi po republiških ključih, od sedežev v predsedstvih do nagrad v Pulju, in ker so ravno odstavljali urednike v Zagrebu in Beogradu, so se morali tudi Slovenci pokazati budne. Konflikti s Tribuno, Mladino in drugi manj javni v drugih redakcijah so prilili olja na ogenj in med slovenskim novinarstvom je dobro zavrelo.

Bogdan Novak je videl peljati mimo vlak jeznih privržencev svobode tiska in je hitro skočil nanj; kdo mu ne bi dal prav. Vlak ni imel ne strojevodje ne kurjača pa je sklenil poprijeti za ta opravila in pridno kuriti, tudi prav. Ampak, nesreča, ni imel prave kvalifikacije za ta posel, namreč: nihče ga ni cenzuriral, nihče zatiral. Razviden zatiralec pa je novinarju v določenih okoliščinah vprašanje časti: nič ne veljaš, če ti niso vsaj enkrat zaplenili časopisa.

Ker je bil soočen s tem deficitom, je promptno ukrepal. Bila sva dogovorjena, da mi ne nosi člankov brat, da mi pa pred objavo pokaže tiste, za katere sam presodi, da bi se morala posvetovati o njih. Odločen je bil, da si poišče soliden konflikt, pa je objavil, ne da bi mi bil kaj pokazal prej, članek in sliko, ki sta smešila jugoslovansko armado, to pa sem bil po vseh zakonih neizogibno dolžan preprečiti. Norčevanje iz JLA sem preprečil — in Novak me je lahko razglasil za notoričnega zatiralca prave satire, sebe pa za žrtev cenzure in nesvobode tiska.

V tej vlogi si seveda nisem bil domač. Na enem od sestankov, kakršni se pri nas zaredijo v rojih, kadar se kje kaj zatakne, sem trikrat zapored naprosil zbrane urednike Pavlihe, naj povedo en sam primer, ko sem zatiral satiro in družbeno kritiko — niso ga vedeli povedati. Ampak Novaka to ni motilo.

Na njegove klevete nisem odgovarjal. Iz ošabnosti, bi se lahko reklo. Za malo se mi je zdelo, da bi si bil organiziral intervjuje, pisal pisma uredništvom, mobiliziral skvadro navijačev in jo vodil s seboj na derbije na domačem in tujih terenih — vse to bi bil moral, če bi hotel odgovarjati kolu s kolom, s čim drugim pa zoper kol ne opraviš nič. Hja, zdajle vidim, tudi če jaz dobim koga v želodec, mu ne cvetijo rožice.

Ustanovitelj Pavlihe je Društvo novinarjev Slovenije. Tam so naredili Novaku stanovsko kolegialno uslugo: vodstvo DNS je povežalo to zadevo, ko je preprosto šlo za to, ali ostane tam Novak ali jaz, z odprtim pismom trideseterice nezadovoljnih novinarjev, ki pač imajo za kaj biti nezadovoljni. Torej, z ene strani so me hoteli narediti za zatiralca satire. Z druge pa so me hoteli posvojiti preurejevalci sedežnih redov v redakcijah, češ: če ima celo ta prosluli in etablirani liberallec enake težave kakor mi s temi mladimi petelini, kam to vodi, le po njih. Nikoli se nisem izogibal spopadov, ampak ta je bil podtaknjen in izmišljen, lažen v obliki, v kateri je bil prezentiran. Nenadoma sem se zavedel — kaj pa jaz delam tu, to sploh ni moj spopad. Za kaj bi se spopadal? Za časopis, ja, za satiro, ampak redakciji Pavlihe je več do tega, da bi bil to škandalno-informativen kot pa satiričen in humo-

ren list, za kaj potlej? Pa sem dal odpoved, na naglo pospravil svojo mizo in odšel. Niti dva meseca zatem so Novaka odstavili, ampak to ni bil več moj problem.

Zadeva še zdaj ni do kraja jasna. Še nekdo je, se mi zdi, skrito v ozadju držal niti in ni izključeno, da je bil Bogdan Novak samo lutka na skritih nitih, vede ali nevede je navsezadnje vseeno. Mogoče bo kdaj prišlo o tem kaj več na dan.

To se bere kot zelo prizadeta, osebno obarvana izpoved?

To je pač moje mnenje o tej zadevi. Kdor ga ne sprejme in bi si sam zase želel priti na jasno, ali sem res pristaš topoumne nenevarne satire, za kar me je javno razglašal ta Novak, naj prebere kako mojo knjigo ali igro. Kdor bi rad sam presodil, ali zna taisti Novak razločevati satiro od obrekovanja in družbeno kritiko od zmerjanja, naj bere njegovo knjigo Na drugi strani Ljubljane in seveda Pavliho med njegovim urednikovanjem. Glede obojega povsem mirno počakam, da bo povedal svoje čas. Seveda bo pa prej in vmes povedal še kako izmišljeno na moj račun ta taisti Novak, ne bo mu dalo miru, sploh pa po temle tu in z njegovo manično maščevalnostjo. Bodo pač najbrž to zadevo, ki se je začela kot povsem strokovno etični in uredniško konceptualni problem, še nadalje razglašali za prvovrstni politikum vsi, ki jim je to v interesu. Novaku brez dvoma je, kot se je videlo, in gotovo še komu, kot se bo mogoče tudi še videlo.

Razmere v našem informativnem tisku so slabe. Pavliha sicer ne sodi v dnevno-informativni tisk, ker pa mu je, kot rečeno, več do tega, da bi bil škandalno-informativen kot pa satiričen in humoren, obveljajo zanj iste zakonitosti kot za drugi informativni tisk. Temu pa ne gre dobro. Časnikarji so dan na dan obrezovani in hkrati gnojeni kot kako japonsko drevesce, ki stoletno doseže dve pedi, je pa vse zverženo in skrivenčeno, brez ustvarjalne volje, del mlajših je pa razvil nekakšno protiuustvarjalno voljo, razbijaško moralo. Naloženi so jim tabuji, velike resnične probleme morajo prikrivati, zato razpihujejo majhne, obrobne, če drugače ne gre, si pa kaj zraven izmislijo, in to se jim niti ne zdi nemoralno — to je protiuustvarjalna, razbijaška morala. Moralna kriza, ki se ne izčisti in predolgo traja, se začne reproducirati — in tu je že rodila svoje spačke, tako zmotene v rasti, da se ne ozirajo po soncu kvišku, temveč ga iščejo pri tleh, ne najdejo izhoda iz dilem v afirmiranju vrednot, temveč v njihovem podiranju, razbijanju vsehprek.

Tehle zadnjih stavkov, tega kratkega metaforičnega opisa razmer v našem informativnem tisku, seveda ne bo nihče odobral, nakopal si bom zamero na eni in na drugi strani. No, razburljivo leto dni pri Pavlihi me ni obogatilo samo za to spoznanje, prineslo mi je še kaj drugega, odločil sem se po sedemnajstih letih menažerstva in menažerijstva še v drugo (prvič 1965 in 66) za poskus, živeti sebe in preostalo družino samo s pisanjem. Tudi če se ne bo obnesel, sem ga vesel. Sicer bomo pa videli.

Slišim, da slovenski center PEN, ki mu uspešno dajete svoje predsedniške moči, postaja center mirovnega gibanja velikih razsežnosti. Po eni strani smo res družba, ki skuša delati mednarodno brezvetrje in smo zato kar pravnji za svetovno spravljivost — toda po drugi plati so slovenski pisatelji kot združba morda najbolj čemerni in med sabo spolemizirani pisa-

telji na svetu. Bodo zmogli mirovno breme, ki ga bodo na njih pleča odlagali zahodnjaki in vzhodnjaki?

Mednarodni PEN, edina svetovna organizacija pisateljev, je podobno soočen s politično realnostjo sodobnega sveta kot druge mednarodne organizacije, na primer na športnem področju olimpijski komite. Enake ali podobne reči se gojijo v PEN, saj ne more biti drugače.

Z razmahom mirovnih gibanj in vse večjim sodelovanjem pisateljev v njih se je tako v PEN zastavilo vprašanje, kako obvarovati pisateljske mirovne pobude pred blokovskimi interesi, vplivi in konflikti. Slovenci smo predlagali ustanovitev delovnega telesa, ki bi skrbelo za bolj premišljeno in usklajeno aktivnost PEN na tem področju.

Na lanskem kongresu PEN v Caracasu je bil ustanovljen Writers for Peace Committee, komite »pisatelji za mir«. Ta komite je začel delati, osem PEN centrov z vseh kontinentov je v njem, na letošnjem kongresu maja v Tokiu. Za predsednika so izvolili mene in za sedež komiteja predlagali Ljubljano. Poleg dosedanjih dveh komitejev za pisatelje v zaporu in za prevajanje je to tretji specializirani komite mednarodnega PEN in prvi s sedežem zunaj Londona.

Osnovna naloga komiteja je, citiram, »spodbujati pisatelje vsega sveta k aktivnosti za mir in usklajevati ter usmerjati to aktivnost predvsem s sprotno izmenjavo informacij in drugih potrebnih gradiv.«

Zaupanje mednarodnega PEN v Jugoslavijo in slovenski center je seveda posledica našega ugleda v tej organizaciji, ta pa izhaja iz dolgoletnega dela Mateja Bora, Cirila Kosmača, Mire Mihelič in mnogih drugih — pa tudi iz dobrega imena blejskega srečanja in drugih naših akcij. V mednarodnem PEN se jugoslovanski centri obnašajo dokaj dosledno neuvrščeno. In, predvsem, svobodno in strpno blejsko razpoloženje ima dober glas.

S to zadevo se bom moral zdaj ukvarjati nekaj časa, predsednik slovenskega centra PEN pa ne bom več dolgo, prihodnje leto mi poteče že drugi, po našem statutu zadnji mandat, in bomo izvolili novega predsednika.

Ja, še tisto, da so slovenski pisatelji kot združba najbolj čemerni in med sabo spolemizirani — to je najbrž res. Saj se pripravajo tudi drugod po svetu, pišejo knjige in se ob tem tudi malo pripravajo — ampak pri nas so pa nekateri naredili iz tega cel poklic, v glavnem se pripravajo, in še kadar pišejo knjige, jih pišejo zaradi prepira.

Napisal sem o tem kratko satiro pod naslovom Zgaga vojvodine Kranjske. To bo najbrž tudi naslov knjižice, v kateri bom zbral še druge rahlo vsele spise o Slovencih. Nabralo se mi jih je kar majhen kup, raztresenih naokoli, in včasih mi telefonirajo popolnoma neznan ljudje in vprašujejo, kje bi lahko prebrali to ali ono zgodbo, slišali so jo na radiu ali že kje brali — no, zbral jih bom v drobno knjigo. Slovenci se po mojih izkušnjah ne branimo smeha na svoj račun, ne bolj ne manj kot drugi, pa se bo mogoče našel založnik za to knjižico tudi v teh hudih časih.

Naš PEN je torej v središču široke akcije, s katero svetu pomaga reševati mir. Toda doma, v Jugoslaviji, je nekaj pisateljskih kolegov v zaporu?

Zakoni, ki spravijo koga pred sodišče ali v zapor, pisatelja ali koga drugega, ker je javno izpovedal svoje prepričanje, so slabi. Pri nas so taki

zakoni ali njihovi člani tudi protiustavni, zato bodo prej ali slej prišli pred ustavno sodišče — če bo šel razvoj normalno svojo pot. Če pisatelji kaj pripomorejo k temu, ne le opravljamo svojo državljansko dolžnost, temveč tudi širimo možnosti za svoje delo, za svobodno besedo. Zato se ukvarjamo s temi zadevami več kot drugi, razumljivo, saj gre za naše »delovne pogoje«, kot bi se reklo v združenem delu.

Pri nas se marsikje govori — in kjer je dim, je navadno tudi ogenj — o pritiskih na pisatelje, pa tudi o favoriziranih pisateljih. No, ve se, kdo pritiska in kdo koga favorizira. Kaj pravite k temu kot predsednik PEN, ki se med drugim zavzema tudi za pravičnost, resnicoljubnost itd.?

Pritiski na pisatelje so vedno bili in najbrž še dolgo bodo. To ni cinizem, kakor tudi ni cinizem, če rečem še tole: favorizirani pisatelji so vedno bili in najbrž še dolgo bodo. Nekdo je bil jezen, ko sem mu na njegovo zabavljanje, češ vlada povabi na večerjo ene pisatelje, drugih pa ne, odgovoril — dravski ban, ki mu pripisuješ več olike in širine, je tudi vabil ene na večerjo, Prežiha, Kosmača, Kranjca, Krefta, Klopčiča, Seliškarja, drugih pa ne. No, Prežiha ni mogel vabiti, mu Prežih ni pustil naslova, ker če bi mu ga, ga ne bi povabil na večerjo, temveč v zapor. V naši demokratični državi naj bi bilo bolje, je nazadnje rekel, zato pa iz Argentine in Avstralije lahko očitajo, da nimamo demokracije. Ja? Isti očitarki so veliko pošiljko knjig, ki je nedavno prišla iz domovine na njihov naslov, v celoti uničili — da se ne bi kdo okužil s propagando, spretno skrito v naši sodobni poeziji in prozi. Sežiganje knjig, no, poznamo to. Petletno prerivanje okoli neke knjige, bo izšla ali ne bo, mi tudi ni všeč, ampak sežiganje. Tu med Sočo in Vardarjem vemo, da se bomo še dolgo učili demokracije. (No, kakšen tudi ne ve — ti, ki na odgovornih mestih skrbijo rajši za propagando, ker je to lažje, kot za poverjeni jim napredek družbenih zadev.) Ampak tisti, ki živijo zdaj v državah s starejšo demokratično tradicijo, tega zase ne vedo, in ko nas od tam učijo demokracije, si obenem sami izstavljajo slabe legitimacije za podučevanje v tem predmetu. Zato taki očitki, če jih povzema kdo v Trstu ali Celovcu ali v Ljubljani, nimajo prave teže in veljave.

Jaz nisem favoriziran pisatelj. Me moja »stroka«, satira varuje pred tem.

Zadnje čase med pisatelji razpravljamo o mišljenjskem ali nazorskem pluralizmu in možnostih njegove institucionalizacije v družbi. Ta izraz, mišljenjski pluralizem ali nazorski ali kako bi se temu reklo, mi bo gotovo kdo zameril. Ni ga v nobenem kongresnem dokumentu in ve se, komu pritiče izumljanje novih besed, komu pa ne. Kljub temu bomo o njem še govorili.

V Vladanju za začetnike sem povzel misel Mateja Bora, pred že desetimi leti sva pod akacijami na Resljevi debatirala o njej: kakor se danes v razvitih meščanskih državah strankarski programi razlikujejo med seboj, vsi pa sprejemajo »pravila igre« njihove družbene ureditve, tako lahko znotraj višje razvite socialistične družbe pričakujemo po njenih »pravilih igre« nastala različna strujanja z bistveno različnimi pogledi na pomembne družbene dileme, gospodarske, politične, ne samo ekološke, vsakršne.

Nazorski pluralizem je tu, če kdo hoče ali ne. Brez njegove institucionalizacije, možnosti izražanja in soočenja nazorov, ni moderne razvite družbe. Vprašanje pa je, koliko razvita in moderna družba smo v resnici, kaj razvoju pomaga naprej, kaj pa je voluntaristično zastavljen program, ki namesto za-

želenega napredka prinese zastoj in celo nazadovanje, kar lepo vidimo zadnja leta, ko nas tepejo posledice ekonomsko-političnega voluntarizma. Ali se zdaj kaže nekakšen intelektualni voluntarizem, odboj nihala v nasproti ekstrem, značilen za vsako krizo? Nikomur nočem vzeti poguma, samo razmišljam. Ne vem. Zato pa se mi zdi potrebna debata o tem.

Ali smo v kulturi družbenih odnosov sposobni priti dlje od, za primeru, opisanih običajev vabljenja pisateljev na večerje? Ker ta kultura ni nekaj samo po sebi danega, temveč rezultanta družbenih odnosov — ali je možno zagotoviti mišljenjski ali nazorski pluralizem v razmerah, ko so sicer proizvodjalna sredstva v družbeni lasti, toda o presežni vrednosti, ustvarjeni na njih, odloča politokratska etastična struktura, in ker odloča o tem, odloča praktično o vsem? So to družbenoekonomski pogoji za višjo politično kulturo od tiste, ki so je sposobne glave, ki obvladajo samo poštevanko ali nesocialistične mnogostrankarske ali pa nerazvite enostrankarske družbe?

Zdaj bom pa citiral Tita. Nekatero citate slišimo tolikokrat, da nam pri ušesih ven gledajo, nekateri mnogo bolj pomembni pa kar ugasnejo. Ta dva Titova stavka sem postavil na konec poglavja o današnjem svetu v Svetovni zgodovini, ki smo jo takrat izdali pri Cankarjevi založbi, Tito pa ju je izrekel v vzhodnem Berlinu leta 1976, pravi kraj in pravo priložnost, namreč srečanje vodij komunističnih partij, si je bil izbral: »Zavedne socialistične sile morajo poiskati take rešitve, ki ne bodo samo zajele, marveč tudi presegle dosežene pozitivne politične, ekonomske in duhovne vrednote demokracije. Tako bodo odločilno vplivale na tokove družbenih dogajanj in bodo dejavniki razvoja in afirmacije socializma kot sinonima demokracije, enakopravnosti, neodvisnosti, pravice in človekove svobode.«

Dosežene vrednote demokracije poznamo. Vemo pa tudi, prvič, kako zlahka so jih pred očmi še danes živečih generacij veliki in bogati narodi zamenjali za najstrašnejši pokol vseh časov in kako to v malem delajo danes vsak dan po vsem svetu, in drugič, da tu pri nas v celoti še nikoli niso bile uresničene. Nekatero so danes uresničene bolj kot kje drugje, na primer na področju delovnih razmerij v združenem delu, strokovno rečeno, mnoge druge manj. Uvoziti kot patente ali presaditi kot hibride, ko vzameš samo tisto, kar potrebuješ, ali izbereš samo dobro seme, se tega ne da. Dosežemo in presežemo jih lahko samo iz svojih moči in svojih razmer. Ali so te razmere danes tu pravilno ocenjene in te moči koristno, in čim več, kar jih imamo, uporabljene — to je pa vsak dan znova odprto vprašanje.

To najbrž ni defetizem. Nisem defetist. Nobene puške nimam v koruzi, kakor ste na začetku posumili. Potegujem se za nadaljevanje razvoja v brezstrankarsko družbo, ki je potekal, sicer ne mirno pa vendarle še kar premočrtno, tja v sedemdeseta leta, ko se je začelo sumljivo gostobesedno govorjenje o delavčevem razpolaganju s presežno vrednostjo in več ko je bilo tega govorjenja, manj je bilo razpolaganja, danes ga je kar občutno manj kot takrat, ne povsod, vsekakor pa tam, kjer se kažejo poskusi obnavljanja enostrankarstva. Pa bo šlo spet na bolje. Ja, brezstrankarska družba, v zahodnjaški terminologiji direktna demokracija. S to direktno demokracijo se tudi tam ne ukvarjajo več samo alternativci ali zeleni ali kakor jim kje pravijo. Vidite, nisem defetist, nasprotno, nepoboljšljiv optimist sem. No, zdajle je pa to res postal popolnoma političen pogovor.

Besedovanje s satirikom pa bi se morda moralo vsaj končati pri satiri in satiričnem . . . Se vam zdi, da tukaj in zdaj satiri kar v redu cvetejo njeni kremplji? So časi primerni?

V angleško moralistično in satirično tradicijo, najbolj razvejano in najbrž tudi najbogatejšo, sodi tudi mnogo sprotnega razmišljanja o dobrih ali slabih pogojih za satiro. Po dolgem obdobju družbene ustalitve, tik pred prvo svetovno vojno, je tam takole razmišljal Gilbert Cannan, malo znano ime: kadar družbeni razvoj obstane v stagnaciji, v nekritičnem povečevanju nravnih norm in posameznikov, ki tako družbo reprezentirajo, takrat človeški genij ustvari posameznike, ki te norme zaničujejo. Na področju literature je tak posameznik satirik. In taki časi so idealni za satiro.

Slovenci nismo imeli po količini še nikoli toliko satiričnega pisanja kot danes. To velja tudi za Jugoslavijo nasploh. Vendar imamo, in tudi to velja za vso Jugoslavijo, skoraj samo »małe forme«, aforizem, epigram, kabaret. Večjih form satirične proze ali teatra je malo. Iz teh podatkov je težko sklepati o značilnostih naše družbe in časa. O primernih ali neprimernih časih za satiro in o prijaznih ali neprijaznih. Široka družbena ali celo vladna naklonjenost satiri, torej satirikom prijazen čas, se mi ne zdi primeren zanje. Kadar satirike pestujejo, jim lepo civilizirano obrusijo zobe in kremplje, bi se mi zdelo, to najbrž zmeraj velja.

Huxley je menil za Gulliverja, da ga je Swift napisal zato, ker ni hotel priznati fizične realnosti sveta. In psihoanalitiki so Swiftu pripisali, da je imel svojega Gulliverja za realnejšega od sveta, ki je obdajal pisatelja. Torej beg, so rekli. Že mogoče, s psihoanalitičnega vidika. Ta vidik lahko razloži avtorjeve osebne vzgibe, osebnost. Po tem je satirik kot osebnost globoko neprilagodljiv, ne površno ali občasno, temveč trajno, tja do nevroze v raznih oblikah. Ravnotežje s svetom okoli sebe najde samo v tem, da ta svet v metafori, v satirični inverziji postavi na glavo. In postavljenega na glavo pokaže občinstvu, ki se seveda zasmehi soljudem na glavi, ampak v istem trenutku ga prešine spoznanje, kakšni smo pravzaprav na nogah. S tem, da postavlja svet na glavo, kaže, kakšen je ta svet v resnici na nogah — to dela satirik. In pri tem ko se smeje, trpi, vedo psihoanalitiki. No, vsako pisanje je trpljenje, vsaka metafora je muka — ampak tudi radost obenem, užitek. Humorno pisanje ravno tako kot vsako drugo.

In satira, tudi v tem se nič ne razlikuje od drugega pisanja, ne spreobrača in ne poboljšuje sveta. Dostikrat so me vpraševali, če moja satira »kaj pomaga«, če je zaradi nje »kaj boljše«. Zmeraj odgovarjam — prav nič. Mi ne pride na misel, da bi pisal za to. In ne zahtevam licence za svobodno šibanje in zmerjanje na vse strani, ker da bom bojda »izčistil gnilo telo okuženemu svetu«, po Shakespearu, in bi mi zato pripadalo posebno spoštovanje in proste roke. Neumnost. Satirik, ki se počuti misijonarja in poboljševalca sveta, je vnaprej oplel, kot pisatelj in kot človek.

Jože Horvat